

Handläggare:
Susanna Höglund, 08-508 29 758

Till
Stadsmiljörörelsen

Stockholms miljöprogram 2012-2015

Svar på remiss från Stadsmiljörörelsen (Dnr 303-1207/2010).

Sammanfattning

Koncernledningen delar bolagens uppfattning att ambitionsnivån till föreslaget Miljöprogram 2012-2015 är bra. Strukturen överensstämmer också väl med koncernens och bolagens styrningsprocesser. I programmet aviseras att en fortsatt utveckling av indikatorerna, definitioner och mätmetoder krävs för uppföljning av delmålen samt att den utvecklingen ansvarar respektive nämnd och bolag för. Koncernledningen förordar att antalet föreslagna indikatorer minskas i det slutgiltiga programmet samt redovisar synpunkter kring var fortsatt utveckling kommer krävas för effektiv uppföljning av inriktningsmålen.

1. Miljöeffektiva transporter
2. Giftfria varor och byggnader
3. Hållbar energianvändning
4. Hållbar användning av mark och vatten
5. Miljöeffektiv avfallshantering
6. Sund inomhusmiljö

Koncernledningens svar redovisar även synpunkter avseende de delmål och indikatorer där stadens bolag ansvarar för inrapportering och i vissa fall uppföljning.

Ärendet

Stadsmiljörörelsen har remitterat "*Stockholms miljöprogram 2012-2015*" till bland annat Stockholms Stadshus AB. Stockholms Stadshus AB har i sin tur remitterat vidare till dotterbolagen inom koncernen. Nedan följer en redovisning av bolagens remissvar i huvudsak. Remissvaren i sin helhet, med detaljerade synpunkter och förslag, återfinns i bilagorna.

Förslaget till Miljöprogram för Stockholms Stad 2012-2015 omfattar sex inriktningsmål. Inriktningsmålen beskriver fundamenten i en hållbar stadsutveckling och identifierar de områden där staden ska fokusera insatserna. Dessa är;

1. Miljöeffektiva transporter
2. Giftfria varor och byggnader
3. Hållbar energianvändning
4. Hållbar användning av mark och vatten
5. Miljöeffektiv avfallshantering
6. Sund inomhusmiljö

Utifrån de sex inriktningsmålen har 29 delmål formulerats för respektive verksamhetsområde. För mätning av måluppfyllelsen finns förslag på 81 indikatorer fördelade under de inriktningsmålen och delmålen.

Miljöprogrammet är integrerat i stadens Integrerade Lednings System, vilket innebär att respektive nämnd eller bolagsstyrelse ansvarar för genomförande och uppföljning av respektive delmål. Den nämnd eller styrelse, som getts ansvar för respektive delmål ansvarar för att i verksamhetsplanen formulera ett lämpligt mål samt indikatorer och aktiviteter för uppföljning och genomförande av målet.

Huvuddelen av förslagen till indikatorer, som bilagts miljöprogrammet, omfattar inte konkreta åtgärder eller tydliga definitioner. Det är istället berörda nämnder och styrelser som själva får avgöra och besluta om de mest effektiva åtgärderna och uppföljningsmåten.

Koncernledningen kommenterar därför endast de delar av programmet där stadens bolag är delaktiga med åtgärder för måluppfyllelse och rapportering av indikatorer. Svaret kommer även belysa i vilka delar koncernledningen anser att indikatorer och uppföljningsmått bör utvecklas. För detaljerade synpunkter på delmål, indikatorer och faktaunderlag hänvisas till respektive bolags remiss-svar.

Underremisser

Svenska Bostäders remissvar har i huvudsak följande lydelse.

Inledningsvis ser AB Svenska Bostäder mycket positivt på den breda förankringsprocess där stadens förvaltningar och bolag deltagit i framtagandet av detta förslag till miljöprogram. Bolaget anser att indikatorerna ska redovisas i anslutning till beskrivningen av delmålen och inte i en egen bilaga. Det är viktigt att tydliggöra hur avstämningen sker genom att målet beskrivs på ett och samma ställe.

Bolaget vill också att ett antal synpunkter på innehållet avseende delmål och indikatorer under inriktningsmål 2, 3, 5 och 6, beaktas innan programmet lämnas till beslut och dessa redovisas i detalj i bilagt remissvar (*bilaga 1*).

Familjebostäders remissvar har i huvudsak följande lydelse.

AB Familjebostäder har erhållit Miljöprogram 2012-2015 på remiss och översänder härmed svar på de för Familjebostäder relevanta delar. Generellt anser Familjebostäder att Stockholms Miljöprogram 2012-2015 innebär en hög och bra ambitionsnivå för att långsiktigt uppnå en hållbar stadsutveckling. Förslaget är väl genomarbetat och är en bra ansats för att med ett sammantaget grepp samla de för Stockholms stad viktigaste miljöfrågorna i ett gemensamt program. Familjebostäder aviserar ett antal synpunkter att beakta inför kommande beslut. Dessa gäller delmål och indikatorer under inriktningsmål 2, 3 och 6. Dessa redovisas i detalj i bilagt remissvar från Familjebostäder (*bilaga 2*).

Stockholmsshems remissvar har i huvudsak följande lydelse.

Stockholms stads bostadsbolag har på olika sätt varit involverade i processen att ta fram förslaget till miljöprogram och bolagets synpunkter har till stor del beaktats. Stockholmsshems yttrande kommer därför bara att ta upp sådant där bolaget har en avvikande åsikt i sakfrågan eller där bolaget anser att något behöver förtydligas. Dessa synpunkter avser delmål och indikatorer under inriktningsmål 2 och 3 och redovisas i bilagt remissvar från bolaget (*bilaga 3*).

Stockholm Parkerings remissvar har i huvudsak följande lydelse.

Bolaget delar de målsättningar som redovisas i förslaget som tagits fram av projektgruppen som bestått av en bred representation från förvaltningar och bolag. De båda bilagorna programmet underlättar också arbetet att implementera och följa upp programmet. Stockholm Parkerings miljöarbete har intensifierats under senare år. Detta inte minst beroende på att bolaget genom ”Stimulans för Stockholm” har kunnat tidigarelägga åtgärder som gagnar miljön. Ett idéförslag till nya underjordiska anläggningar har också beslutats av kommunfullmäktige under våren 2011. Dessa anläggningar bidrar till att skapa goda stads- och boendemiljöer samtidigt som gatorna avlastas, vilket minskar trängselproblemet och söktrafik som i sig är en stor miljöbov.

Under hösten kommer bolaget att inviga Högalidsgaraget som präglats av en hög miljöprofil såväl under byggnation som när anläggningen tas i drift. Som exempel kan nämnas att garaget kommer att erbjuda elbilar laddning på alla platser och anläggningen tillförs ingen uppvärmning av bergrummet (*bilaga 4*).

Stockholm Business Regions remissvar har i huvudsak följande lydelse.

Stockholm Business Region anger i sitt remissvar att Stockholm är känd som en ren och vacker stad med stora inslag av vatten och grönska. Detta är en av stadens absolut största styrkor i den internationella marknadsföringen av *Stockholm – The Capital of Scandinavia*. Mot den bakgrunden är det viktigt att Stockholm bedriver ett aktuellt, modernt och framåtsyftande miljöarbete som kan stödja och stärka stadens position.

2010 var Stockholm Europas miljöhuvudstad. En av framgångsfaktorerna var den integreringen av stadens arbete i budget och kvalitetsuppföljning av nu gällande miljöprogram. Med systematiska och samfälliga insatser kan staden åstadkomma mer än vad förvaltningar eller bolag kan vara för sig. Det är därför viktigt att stadens olika verksamheter involveras och aktiveras i miljöarbetet. Samtidigt kan aldrig staden påverka utfallet helt ensam. För att vara fullt ut framgångsrik påverkar också statliga insatser och insatser som företag och invånare gör i sin vardag.

Stockholm Business Region saknar ett perspektiv i miljöprogrammet som ger en bredare syn på vad staden har att vinna på att aktivt arbeta med miljöfrågan. Vid sidan av de positiva effekter som följer av om respektive delmål uppnås, bidrar det givetvis också till att förstärka Stockholms image som en ren och vacker stad. Stockholm Business Region vill understryka att det är viktigt att följa andra regioner i världen för att på det viset få en uppfattning kring vilka åtgärder som är mest framåtsyftande och intressanta. Detta för att försäkra oss om att staden bibehåller och stärker den redan starka position som staden har efter ett långvarigt, engagerat och prisbelönt miljöarbete (*bilaga 5*).

SISABs remissvar har i huvudsak följande lydelse.

SISAB är positivt till att staden antar ett övergripande gemensamt miljöprogram och kan konstatera att de föreslagna delmålen och indikatorerna ligger väl i linje med SISAB:s eget miljöarbete.

Bolaget har dock en rad detaljerade synpunkter och förslag avseende delmål och indikatorer under samtliga inriktningsmål som redovisas i bolagets bilagda remissvar.

SISAB anser också att ILS-systemets roll i miljöarbetet bör åskådliggöras tydligare,

gärna grafiskt med en tydligare bild än den som finns i nuvarande miljöprogram 2008-2011 (*bilaga 6*).

Stokabs remissvar har i huvudsak följande lydelse.

Stokab anser att ett stadsövergripande miljöprogram är ett bra verktyg för att få bredd och framgång i miljöarbetet. Utformningen av förslaget med inriktnings- respektive delmål är väl avvägt. Bolaget vill dock understryka vikten av att respektive bolag/förvaltning har rådighet över de faktorer som ska beaktas utifrån de stadsövergripande målen.

Stokab har ett väl utvecklat miljöledningssystem. Det ständiga förbättringsarbetet innebär att innovativa lösningar utvecklas så att Stokabs fibernät både på kort och lång sikt bidrar till ett långsiktigt hållbart samhälle. Överskottsenergi tas tillvara, transporter och användningen av fossila bränslen begränsas i största möjliga utsträckning o.s.v. Miljöarbetet har också rönt uppskattning i breda kretsar. Bland annat utsågs Stokabs nya bredbandsknutpunkt till "Årets hållbara IT-projekt 2010" av tidskriften CIO Sweden.

För att få framgång i miljöarbetet är det viktigt att bolaget har rådighet över de miljömål som fastställs även om de stadsövergripande målen utgör utgångspunkten för arbetet. Därför är det viktigt att miljömålen återspeglar de betydande miljöaspekterna som är relevanta för respektive verksamhet inom staden även i stadens Integrerade Ledningssystem (ILS) (*bilaga 7*).

Stockholm Vattens remissvar har i huvudsak följande lydelse.

Bolaget anser att uppföljning och kommunikation av det förra miljöprogrammet inte var tillräcklig. De åtgärder som vidtas ger inte omedelbart mätbara effekter. Därför bör nämnder och styrelser även lista vilka aktiviteter man ämnar genomföra i harmoni med miljöprogrammet. Det kan lämpligen göras i samband med budgetprocessen. Stockholm Vatten har ett antal detaljerade synpunkter och förslag som redovisas i bilagt remissvar (*bilaga 8*).

Stockholm Hamns remissvar har i huvudsak följande lydelse.

Hamnen har deltagit i processen att ta fram förslaget till Stockholms miljöprogram 2012-2015 genom att medverka i den arbetsgrupp som ansvarade för området Miljöeffektiva transporter. Hamnen ser det som mycket positivt att Staden arbetar mot att i möjligaste mån anta mätbara och tydliga delmål. I övrig har Hamnen inga kommentarer till förslaget (*bilaga 9*).

Micasa Fastigheters remissvar har i huvudsak följande lydelse.

Micasa Fastigheter är i huvudsak positiv till Stockholms miljöprogram 2012-2015 och ser att såväl inriktnings- som delmål styr mot en hållbar stadsutveckling.

Micasa Fastigheter har sedan flera år tillbaka brutit ned stadens miljöprogram i ett för bolaget eget miljöprogram. I detta program har bolaget utöver de mål och delmål som stadens miljöprogram ställt utarbetat egna mål och åtaganden. Micasa Fastigheter har också utarbetat en egen intern styrmodell i stadens ILS-system för planering och uppföljning av miljömålen.

I huvudsak har Micasa Fastigheter ingenting att erinra mot inriktnings- och delmålen inom de olika målområdena förutom i ett undantag; detta är inriktningsmål 3 och dessa synpunkter redovisas i bilagt remissvar.

Micasa Fastigheter har fortsatt höga ambitioner att minska energianvändningen i fastigheterna, men anser att särskild hänsyn måste tas mot bakgrund av bl a den verksamhet som bedrivs i bolagets fastigheter (*bilaga 10*).

Koncernledningens synpunkter

Koncernledningen delar bolagens uppfattning att ambitionsnivån, samt den förankringsprocess som lagt grunden till föreslaget Miljöprogram 2012-2015 är bra. Strukturen överensstämmer också väl med koncernens och bolagen styrningsprocesser. Det kommer dock att krävas en fortsatt utveckling av indikatorerna, definitioner och mätmetoder för uppföljning av delmålen. Koncernledningen förordar att antalet föreslagna indikatorer minskas i det slutgiltiga programmet för att förbättra möjligheten till fokuserad styrning och uppföljning av de viktigaste åtgärderna för miljöförbättring. En för stor mängd indikatorer kan medföra försämrad kvalitet i underlaget för mätningen. Följande svar redovisar de indikatorer, där stadens bolag ansvarar för inrapportering och i vissa fall uppföljning.

1. Miljöeffektiva transporter

Stadens bolag berörs i huvudsak av delmålet 1.2. Stadens egna fordon ska vara miljöbilsklassade och köras på förnybart bränsle och av stadens upphandlade transporttjänster ska miljöfordonsandelen öka, och därtill vidhörande indikatorer.

Koncernledningen föreslår att indikatorerna 1.2.1. (Andel miljöbilar i stadens flotta) och 1.2.2. (Andel miljöbränsle i stadens miljöbilar) används av de bolag som har egna fordon i verksamheten. Dessa indikatorer har använts under de senaste åren och det är värdefullt med en kontinuitet i uppföljningen.

Indikatorn 1.2.3. (Andel av stadens inköp som är miljöbilar) anser koncernledningen kan uteslutas för bolagen. Redan idag ligger andelen miljöbilar på nära 100 %, undantaget utryckningsfordon och för att även fortsättningsvis uppfylla målet måste ju även nyinköpta bilar vara miljöbilar.

2. Giftfria varor och byggnader

Koncernledningen delar bolagens uppfattning om att Indikator 2.1.1 och 2.1.2. omformuleras till ”Andel upphandlingar av varor där krav ställts på att miljö- och hälsofarliga ämnen **inte ska ingå**” istället för ”inte ingår”. Avseende mätmetoden bör den preciseras avseende hur exempelvis ramavtal ska hanteras.

Stadens bolagssektor hanterar en mycket stor volym upphandlingar. Därför kan det inom vissa bolag vara rimligt att mäta måluppfyllelsen genom stickprovskontroll, såsom föreslås i indikatorn 2.2.3 (Andel uppföljda bygg och anläggningsentreprenader som uppfyller stadens krav avseende kontroll av miljö och hälsofarliga ämnen i varor). Andelen stickprov kan koncernledningen fastställa i samråd med berörda bolag för att uppnå en representativ volym. Den föreslagna nivån 10 % kan i vissa bolag vara för låg och i andra, med en stor volym i avrop av löpande ramavtal med samma leverantörer, vara för hög. Antal och volymen upphandlingar varierar mycket stort mellan staden bolag på grund av koncernen omfattar en stor bredd av verksamheter, allt från stora

fastighetsbolag med stora entreprenadupphandlingar till teater och tjänsteverksamhet som Stadsteatern och SBR.

Indikator 2.3.1 (Andel ekologiska livsmedel som staden köper in ska uppgå till minst 25 %) anser koncernledningen inte ska hänvisa till bolagen då dessa inte köper livsmedel för verksamheten i någon stor omfattning.

3. Hållbar energianvändning

Stadens bolag, och då främst fastighetsbolagen, står för en betydande del av energianvändningen i Stockholm och stora energieffektiviseringsinsatser pågår sedan flera år tillbaka med goda resultat.

I delmål 3.1 anges en minskad energianvändning om 10 % under programperioden. Koncernledningen gör, liksom bolagen, bedömningen att målsättningen om 10 % minskad energianvändning är rimlig. Under det fortsatta arbetet med implementering av miljöprogrammet måste underlaget för mätningen dock förtydligas både avseende vilka ytor som avses och vilken energianvändning som avses.

Stadens bolags fastighetsbestånd förändras över tiden både genom nyproduktion, förvärv och försäljningar och denna mätning av förändring i energianvändning måste avse den del av fastighetsbeståndet som inte förändrats. Mätningarna över tid måste också normalårskorrigeras för temperaturvariationer mellan olika år, för att vara jämförbara.

Hos vissa bolag finns ett behov att fördela delmålet och indikatorn 3.2. och 3.2.1. som behandlar elanvändning. Hos exempelvis SISAB avser en betydande del av elförbrukningen uppvärmning vilket bör särredovisas för att göra indikatorn jämförbar mellan de olika fastighetsbolagen.

Avseende delmålet 3.5 (Stadens byggnader ska energieffektiviseras vid större ombyggnader), föreslås koncernledningen som ansvariga för uppföljningen. Stadens Fastighetsnämnd står dock för en betydande del av de ombyggnationer som genomförs, vilket medför att koncernledningen måste få tillgång till fastighetsnämndens inrapportering i ILS för att sammanställa resultaten.

Två indikatorer föreslås. Den första är 3.5.1. (kWh /m²/år) beräknad energianvändning enligt ”mycket stor ombyggnad”, relativt energianvändning (Normalår) före första utförandet av energieffektiviseringsåtgärd i byggnaden. Enligt beskrivningen är en mycket stor ombyggnad när renoveringskostnaden överstiger 40 % av byggnadens värde. Den andra indikatorn är 3.5.2. (kWh/m²/år) beräknad energianvändning enligt ”stor ombyggnad” och med ”stor ombyggnad” avses när renoveringskostnaden utgör 25-40% av byggnadens värde. Koncernledningen anser att mätmetoden för dessa indikatorer måste utvecklas i samråd med berörda bolag. Det råder en otydlighet i vilken typ av åtgärder som ska inkluderas i renoveringskostnaden samt vilket värde som utgör basen för beräkningen. Idag relateras olika fastighetsvärden i olika sammanhang, såsom bokförda värden, marknadsvärden eller avkastningsvärde - men alla dessa kan motverka möjligheten till ombyggnader och ge den oönskade effekten att därvid kopplade energieffektiviseringar försvåras om uppföljningen baseras på dessa. Några exempel som följer kan belysa problematiken.

Äldre fastigheter som inte åtgärdats på länge har ofta låga bokförda värden och även mindre åtgärder kan därför, utifrån detta perspektiv, kategoriseras som större ombyggnader som då måste medföra stora energieffektiviseringar som ofta är svåra att

åstadkomma både på grund av byggnadens tekniska förutsättningar men också på grund av olika krav på bevarande.

Används istället marknadsvärden som underlag för byggnadens värde kan effekten bli att åtgärder endast blir möjliga i goda lägen med höga marknadsvärden. Detta pga att det endast är där den önskade energieffektiviseringseffekten fås eftersom den ofta kräver stora investeringar.

Koncernledningen anser därför att beskrivningen och definitionerna av de parametrar som delmålet bygger på måste utvecklas för att inte motverka den önskade effekten och de energi- och ombyggnadsåtgärder som pågår hos stadens fastighetsbolag. Även mätmetoden för uppföljning av detta delmål måste utvecklas och samordnas tillsammans med berörda bolag och fastighetsnämnden för att göra indata jämförbart både över tiden och mellan verksamheterna. Koncernledningen, som ansvarig för uppföljning av indikatorn, ansvarar enligt förslaget till miljöprogram för denna utveckling.

4. Hållbar användning av mark och vatten

Delmålet 4.6 (Vattenkvaliteten i sjöar och vattendrag ska förbättras) ansvarar främst AB Stockholm Vatten för. Koncernledningen delar bolagets uppfattning att vissa justeringar av beskrivningarna av indikatorerna behövs, vilket bolaget kan utarbeta inför implementeringen i ILS.

5. Miljöeffektiv avfallshantering

Bolagen har sedan tidigare Miljöprogram redovisat att andelen verksamheter som sorterar avfall och målet om 100 % är uppnått. Koncernledningen vill därför poängtera att indikatorn fortsättningsvis bara kommer säkerställa att den redan idag miljöeffektiva avfallshanteringen hos bolagen kommer upprätthållas.

6. Sund inomhusmiljö

Koncernledningen delar bolagens uppfattning om Delmålet 6.1 (Inomhusmiljön ska bli bättre) att OVK besiktningsarna (Obligatorisk ventilationskontroll) som indikatorn baseras på är ett relativt ”trubbigt underlag”, då godkännande bara innebär att anläggningen uppfyller byggnadens tekniska standard och därmed inte nödvändigtvis moderna krav på luftkvalitet. Koncernledningen anser dock att det är ett underlag som kontinuerligt uppdateras och som har inrapporterats under flera år vilket ändå gör indikatorn relevant.

Övriga synpunkter

För närmare synpunkter avseende fakta, definitioner och korrigeringar avseende förslag till delmål och indikatorer hänvisas till bolagens respektive remissvar, *bilaga 1-10*.

Avslutningsvis vill koncernledningen poängtera att stadens bolag redan idag arbetar med en hög ambitionsnivå inom samtliga ovan nämnda områden. Genom Stimulans för Stockholm har under de senaste tre åren ca 2,5 mdkr investerats i energieffektiviserande åtgärder i det befintliga fastighetsbeståndet.

Andelen miljöbilar i den egna fordonsflottan har, sedan miljöprogrammet 2008-2011 antogs, mycket snabbt ökat till 100 % och möjlighet till sopsortering finns i flertalet av bolagens bostadsområden.

Utmaningen framåt blir att utveckla miljöarbetet i samklang med rådande lagstiftning som kräver affärsmässighet i bolagens verksamhet och andra krav om exempelvis bevarande av tidstypisk stadsmiljö.

Sammantaget ser koncernledningen positivt på de höga ambitioner på miljöområdet som programmet aviserar. Koncernledningen vill dock poängtera vikten av att bolagen i samråd med koncernledningen ges möjlighet att ha rådighet över vilka av delmålen och indikatorerna som ska tillämpas på respektive bolag samt hur underlagen för dessa ska mätas. Det finns annars en risk att styrning och uppföljningen av miljöprogrammet blir otydlig och ineffektiv, om uppföljning och rapportering krävs för brett av mål och indikatorer som har en mycket begränsad påverkan eller är helt irrelevanta för en viss verksamhet. Som exempel kan nämnas indikatorn ”andel miljöbilar” som i tidigare miljöprogram skulle rapporteras av alla bolag, även de som inte hade någon fordonspark. Därmed redovisades initialt ett antal 0-värden i ILS rapporteringen, som inte hade något värde som beslutsunderlag eller styrfunktion. Redan idag omfattar systemet ett mycket stort antal delmål och indikatorer, vilket ibland upplevs som svåröverblickbart av berörda beslutsfattare. Det är därför av stor vikt att behovet av respektive indikator prövas noggrant samt att rapporteringen i så stor utsträckning som möjligt görs av den verksamhet i staden som ansvarar för faktaunderlaget. Därmed kan antalet rapporterande enheter för respektive indikator sannolikt minska och redovisningen av resultaten få en större relevans hos den verksamhet som gör rapporteringen.

Per Blomstrand

vice VD Stockholms Stadshus AB

Bilagor

1. Remissvar Svenska Bostäder
2. Remissvar Familjebostäder
3. Remissvar Stockholmshem
4. Remissvar Stockholm Parkering
5. Remissvar Stockholm Business Region
6. Remissvar SISAB
7. Remissvar Stokab
8. Remissvar Stockholm Vatten
9. Remissvar Stockholms Hamn
10. Remissvar Micasa Fastigheter

Bilaga 1

Sara Feinberg
Stockholms Stadshus AB
105 35 Stockholm

Remissvar på Stockholms miljöprogram 2012 – 2015 (Dnr 303-1207-2010)

Inledningsvis ser AB Svenska Bostäder mycket positivt på den breda förankringsprocess där stadens förvaltningar och bolag deltagit i framtagandet av detta förslag till miljöprogram.

Vi vill dock att följande synpunkter på innehållet beaktas innan programmet lämnas till beslut:

Vi anser att indikatorerna ska redovisas i anslutning till beskrivningen av delmålen och inte i en egen bilaga. Medför annars mycket bläddrande, samt att det är viktigt att tydliggöra hur avstämningen sker genom att målet beskrivs på ett och samma ställe.

2. Giftfria varor och byggnader

Delmål 2.1 Enligt delmålet ska det finnas rutiner för uppföljning av ställda krav vid upphandling. I indikatorn saknas dock hur detta skall följas upp och andelen som ska omfattas av denna form av miljörevision.

Indikator 2.1.1, 2.2.1, 2.2.2 Rubriceringen är otydlig. Är det kraven eller ämnena som inte ingår? Föreslår istället för ex vis 2.1.1 följande text: ”Andel upphandlingar av varor (exkl.byggvaror) där krav ställts på att miljö- och hälsofarliga ämnen inte *ska ingå*.”

Indikator 2.2.1: Viktigt att definiera vilka typer av upphandlingar som avses, så att det går att jämföra redovisade indikatorer med varandra. Ingår t ex även ramavtal för byggservice, plåtarbeten, rörarbeten, måleriarbeten etc, där arbeten inte sker i projektform utan löpande under året?

Indikator 2.2.3: Mycket bra att det finns med krav på uppföljning, för att säkerställa att entreprenören/leverantören verkligen arbetar med miljöfrågorna. För att det ska vara möjligt att jämföra redovisade indikatorer med varandra anser Svenska Bostäder att det bl a behöver definieras vilka typer av entreprenader som avses, och omfattning och storlek på de byggnadsarbeten som utförs enligt ramavtal.

Vidare behöver det definieras vad som är godkänd nivå vid uppföljning omfattande bl a stickprovskontroll av byggvaror. Stickprovskontroller är ett bra verktyg, men vår erfarenhet är att det långt ifrån alltid säger något om hur bra eller dåligt entreprenörens systematiska miljöarbete fungerar. Sannolikheten är stor att ytterst få eller inga uppföljningar kan godkännas om det räcker med att en byggvara inte är godkänd vid uppföljning. Ett bättre mått skulle kunna vara andel av uppföljda entreprenader som

faktiskt arbetar systematiskt med miljösäkring av materialval, t ex med hjälp av Byggvarubedömningen.

3. Hållbar energianvändning

Delmål 3.1 I ingressen anges att en minskning med 10 procent skulle spara 200 miljoner kronor per år. Bör förtydligas att det är energikostnaden som avses.

Delmål 3.4 I rubriken anges ”ska” vara högst 55 kWh/m², men i beskrivning av delmålet anges ”verka för”.

Delmål 3.5:

Det EU-direktiv som hänvisas till för de åtgärder som omfattas av den procentuella kvoten mellan åtgärds kostnader och byggnadens värde, innebär att procenttalen sällan eller aldrig kommer att uppnås i de fall där klimatskalet är exkluderat t.ex. i innerstaden eller i annan bebyggelse med bevarandekrav och därmed inte effektiviseringskravet. Vidare bör anges hur definitionen angående byggnadens värde beräknas och om det avser värdet före eller som bedömd efter byggnation. Hänvisningen till EU-direktivet härrör endast till åtgärdernas omfattning.

Vi förordar att det i målvärdet för större byggnation enbart anges ett procenttal, där vi anser att 30 procent är en realistisk nivå.

Varför anges att 60 kWh/m² ska eftersträvas på längre sikt vid en mycket stor ombyggnation? Om en sådan ombyggnad sker under perioden 2012 och 2015, kommer det att dröja mycket länge innan någon ny ombyggnad är aktuell.

Föreslår att ange minst 50 procent och enbart formuleringen eftersträva att nå 60 kWh/m².

Vilka m² talar vi om här, BOA/LOA eller Atemp?

Indikator 3.1.1: Bör anges hur dessa 10 procent ska definieras. Vår uppfattning är att det gäller det fastighetsbestånd som innehåses per sista december 2015.

Är BRA aktuellt som areabegrepp? I BBR används A-temp

Indikator 3.2.1 – Fakturerad el? Bör konsekvent vara köpt el?

Indikator 3.3.1 Bör anges hur antalet stockholmare ska beräknas.

Indikator 3.4. _ Rubriceringen ”Andel nybyggda hus...” Otydligt, då detta kan tolkas att inte alla nybyggda hus omfattas av kravet.

Indikator 3.4.1, 3.5.1 och 3.5.2: Bra att hänvisning till Sveby anges vid projektering av energianvändningen, då varmvattnet är en delpost som kan varieras kraftigt och som byggherren inte har någon rådighet över. Exempelvis kan nämnas att vi i områden med stor boendetäthet i lägenheterna når 55 kWh/m² enbart på varmvattnet!

Beräkning av energianvändningen enligt SVEBYs metodik – ange Svebys benämning ”Brukarindata för energiberäkningar i bostäder” i stället.

Den viktning av el enligt BBR18 som hänvisas till, står inte att finna i det dokumentet.

Indikatorn avser endast projekterat värde, vi förordar att även en uppföljning bör göras och redovisas efter exempelvis två år. Detta är enligt vår mening den väsentligaste faktorn för utveckling av energieffektivisering.

Indikator 3.5.1 och 3.5.2 Bör byta plats för att överensstämja med ordningsföljden i delmålet.

5. Miljöeffektiv avfallshantering

Indikator 5.1.1: Föreslås att Trafikkontoret ska sammanställa mängden hushållsavfall från stadens verksamheter. Hur kan detta följas upp, att det bara kommer från Stadens verksamheter?

Indikator 5.1.1 – 5.1.4: Enligt dessa delmål ska allt hushållsavfall i verksamheten mätas, i vissa fall dessutom per brukare. Vad menas med verksamhet respektive brukare? Stort problem för vissa verksamheter (t.ex. Svenska Bostäder) som inte har eget hämtställe utan delar hämtställe med flera, icke kommunala, verksamheter. Arbetsinsatsen/kostnaderna för att på något sätt ändra avfallshanteringen för att mäta verksamhetens egen del i insamlat avfall står inte i proportion till nyttan. Målet är att så mycket som möjligt av avfallet ska nyttiggöras, alltså sorteras. Det borde räcka att verksamheterna själva rapporterar målen: *Andel av Stadens verksamheter som samlar in matavfall* samt *Andel av Stadens verksamheter som sorterar ut förpackningar och returpapper*. Resten kan tas in via Trafikkontoret genom statistik från avfallsentreprenörerna, dock inte per verksamhet eller brukare, utan statistiken gäller då hela stadens avfallshantering och invånare.

Vad är nyttan att veta mängden avfall per brukare på t.ex. ett kontor? Ska antal besökare till ett kontor rapporteras också? Mycket av vår personal arbetar ”ute på fältet” och är inte på kontoret varje dag, hur ska detta i så fall mätas?

När det gäller Svenska Bostäders verksamhet, våra hyreshus med hyresgäster, så får vi i dagsläget statistik på insamlade förpackningar, tidningar samt grovavfall. Övrigt hushållsavfall har vi inte möjlighet i dagsläget att mäta i alla fastigheter, t.ex. där vi har kärll. Detta kan i så fall regleras i Stadens avtal vid nya upphandlingar. Dock får Trafikkontoret redan idag den totala mängden insamlat hushållsavfall.

6. Sund inomhusmiljö

Delmål 6.1: Föreslår att rubriken ändras till ex vis; Stadens fastigheter ska ha en bra innemiljö.

Nuvarande formulering påvisar att innemiljön generellt är dålig, vilket inte är fallet.

Delmål 6.2: Föreslår att rubriken ändras till ex vis; Stadens fastigheter ska följa miljö kvalitetsmålet God bebyggd miljö.

Nuvarande formulering påvisar att radonhalterna ska minska oavsett nivå.

Delmål 6.3: Rubriken bör preciseras vad gäller bullret.

Indikator 6.1.1, 6.2.1, 6.2.2, 6.2.3: Vi konstaterar att både OVK och radon är lagkrav, men det är bra med att kraven tydliggörs i och med dessa indikatorer.

Indikator 6.1.1: Den obligatoriska ventilationskontrollen är en fortlöpande verksamhet vad gäller besiktningsintervall, pågående besiktningar och åtgärder. Det är därför omöjligt att ange något ”allt klart datum”, varför även andra faktorer bör vägas in vid avstämningen.

Vi förordar att följande kriterier ska tillämpas: Godkända besiktningar, pågående besiktningar och påbörjade åtgärder. Dessa faktorer visar att ett aktivt arbete fortlöper med säkerställande av väl fungerande ventilationsanläggningar.

Indikator 6.4: Vi tycker att miljöklassning av byggnader är positivt, bl a för att det är en mycket bra drivkraft vid planeringen av nybyggnationer och större ombyggnationer som säkerställer att miljöfrågorna kommer med i projektets alla skeden. De olika miljöklassningssystemen omfattar även andra miljöområden än inomhusmiljö, varför placeringen av delmålet kan ifrågasättas.

Vällingby 2011 09 12

Yngve Green
Energiansvarig
AB Svenska Bostäder

Bilaga 2

DATUM

2011-09-07

KONTAKTPERSON

Helena Ulfsparre
Bygg- och teknikavdelningen
08-737 22 42

Dnr 2011/1796
Sara Feinberg
Stockholm Stadshus AB
105 35 STOCKHOLM

Remiss av Stockholms Miljöprogram 2012-2015

AB Familjebostäder har erhållit rubricerat på remiss och översänder härmed svar på de för Familjebostäder relevanta delar.

Generellt anser Familjebostäder att Stockholms Miljöprogram 2012-2015 innebär en hög och bra ambitionsnivå för att långsiktigt uppnå en hållbar stadsutveckling. Förslaget är väl genomarbetat och är en bra ansats för att med ett sammantaget grepp samla de för Stockholms stad viktigaste miljöfrågorna i ett gemensamt program.

Kap. 2 Giftfria varor och byggnader

2.1 Innehållet av miljö- och hälsofarliga ämnen i upphandlade varor ska minska

Bilaga 2 – Indikatorer

2.1.1 Andel upphandlingar av varor (exkl. byggvaror) där krav ställs på att miljö- och hälsofarliga ämnen inte ingår.

Mätmetod: Indikatorn tas fram genom att beräkna kvoten av antal upphandlingar som skett enligt ovan och det totala antalet upphandlingar

Familjebostädernas svar:

- Den effektivaste hanteringen av miljökrav på upphandlade varor är att ställa generella krav på att miljö- och hälsofarliga ämnen inte får ingå i varor. Därför föreslås att rubriken till 2.1.1 ändras till 'I samtliga upphandlingar av varor ställs krav på att miljö- och hälsofarliga ämnen inte ingår'.
- Under mätmetod föreslås uppföljning av målet om att innehållet av miljö- och hälsofarliga ämnen i upphandlade varor ska minska ske genom stickprov. Stickprov kan ske genom att en viss andel av upphandlingarna följs upp och indikatorn föreslås vara en kvot mellan antal stickprov på upphandlingar där miljökrav ställs mot totala antalet genomförda stickprov.

2.2 Utsläppen av miljö- och hälsofarliga ämnen från byggnader och anläggningar ska minska

2.2.1 Andel upphandlingar för byggande och renovering där krav ställs på att miljö- och hälsofarliga ämnen inte ingår.

Mätmetod: Indikatorn tas fram genom att beräkna kvoten mellan antalet upphandlingar som skett med ställda miljökrav och det totala antalet upphandlingar.

2.2.3 Andel uppföljda bygg- och anläggningsentreprenader som uppfyller stadens krav avseende kontroll av miljö- och hälsofarliga ämnen i varor.

Mätmetod: Indikator tas fram genom att beräkna kvoten mellan godkända och uppföljda entreprenörer och det totala antalet uppföljda entreprenörer. Andelen uppföljda entreprenörer bör utgöra minst 10% av antalet upphandlade entreprenörer.

Familjebostäders svar:

- Föreslås att rubriken 2.2.1 ändras till 'I samtliga upphandlingar av byggande och renovering ställs krav på att miljö- och hälsofarliga ämnen inte ingår'.
- Under mätmetod i punkt 2.2.1 föreslås att samtliga upphandlingar för nyproduktion och stora ombyggnationer granskas avseende om miljökrav ställts. Vid upphandlingar för renovering ska uppföljning om miljökrav ställts göras genom stickprov av 1% av antalet upphandlingar för byggande och renovering. Indikatorn föreslås vara kvoten mellan upphandlingar för byggande och renovering där miljökrav ställts och totala antalet granskade upphandlingar för byggande och renovering.
- Under mätmetod under 2.2.3 saknas begrepp för vad som avses med godkända entreprenörer. Familjebostäder föreslår att begreppet godkänd entreprenör preciseras genom t ex att krav ställs på entreprenören avseende dokumentation av inbyggda material samt att använda byggmaterial är godkända i enlighet med Byggvarubedömningen och BASTAs kriterier med en maximal avvikelse på valda byggmaterial om 10%.
- Att uppföljning av på ställda krav ska göras i samtliga nyproduktioner och större ombyggnationer är rimligt.
- Uppföljning på 10% av samtliga upphandlade entreprenörer kan bli alltför omfattande då som exempel 900 projekt per år förekommer hos Familjebostäder. Uppföljning på > 1% på övriga upphandlade entreprenörer, nyproduktion och ombyggnation undantagna, kan vara en rimlig nivå.

Kap. 3 Hållbar energianvändning

3.1 Staden ska genom energieffektiviseringar minska energianvändningen i den egna verksamheten med minst 10 procent.

Delmålet innebär att

- Minskning med minst 10 procent avser jämförelse med år 2011.

Bilaga 2 – Indikatorer

3.1.1 Energianvändning per m²/år i stadens nämnder och styrelser.

Mätmetod: Kvoten mellan köpt energi redovisat för uppvärmning, varmvatten och fastighetsel kvadratmeter enligt LOA, BOA eller BRA.

Familjebostädens svar:

- Målnivån om 10% energieffektivisering är realistisk.
- Det framgår inte under rubriken mätmetod att den köpta energin som redovisas skall vara normalårskorrigerad. Detta är nödvändigt för att kunna ta hänsyn till variationer i utomhustemperaturen jämfört med en normalperiod.
- Det behöver poängteras att bolag som har mellan åren ett föränderligt bostadsbestånd pga försäljningar, förvärv och nyproduktion enbart kan arbeta med nyckeltalsuppföljning kWh/kvm*år på årsbasis. Det går dock inte att jämföra de årsvisa nyckeltalen med varandra då nyckeltalen kan representera väsentligt olika fastighetsbestånd. Däremot kan uppföljning för programperioden ske genom den procentuella förändringen av årens nyckeltal, ackumulerat och vara representativt för energieffektiviseringsarbetet.

3.3 Staden ska verka för att utsläppen av växthusgaser minskar till högst 3,0 ton CO₂e per stockholmare.

Familjebostädens svar:

- Delmålet beskriver inga skall krav eller faktiska åtgärder att genomföra utan uttrycker sig med att 'staden behöver minska...' och att 'trafiken behöver minska...'. Delmålet beskriver enbart önskemål och ambitioner och anger inte skall krav. Ett mål ska vara mätbart och möjligt att följa upp eller ska vara kopplat till identifierade faktiska åtgärder om det ska vara verkningsfullt. Familjebostäder föreslår därför istället att en faktisk åtgärd ska beskrivas som kan kopplas till målet, t. ex: 'Stadens verksamheter ska införa förnyelsebar energi i egen regi genom t ex solfångare eller solceller som ska vara utvärderat innan programperiodens slut'.

3.4 I nyproducerad byggnad, på av staden markanvisad fastighet, ska energianvändningen vara högst 55 kWh/m².

Delmålet innebär:

- Staden ska verka för att alla nyproducerade byggnader ska ha en energianvändning om högst 55 kWh/m².

Bilaga 2 - Indikator

3.4.1 Andel nybyggda hus som uppfyller kravet att energianvändningen är högst 55 kWh/m².

Mätmetod: Viktning av fastighetsel enligt BBR....

Exploateringskontoret samlar in beräkningar från byggherrar vid projektering....

Familjebostädens svar:

- Enheten bör vara kWh/m²*år då det är ett årsmål som beskrivs.
- Målet att staden 'ska verka för' bör ersättas med att 'alla nyproducerade byggnader som sker på av staden förvärvad eller med tomträtt upplåten mark, ska ha energianvändning om högst 55 kWh/kvm*år'.
- Målet på högst 55 kWh/kvm*år för flerbostadshus är högt ställt och kan vara svårt att nå för flerbostadshus med uppvärmning genom fjärrvärme. Konsekvensen kan bli att detta leder till en uppvärmning som baseras el, genom värmepumpsteknik införs i nyproduktion som standard. Familjebostäder efterlyser exempel på flerbostadshus i drift vars uppvärmning baseras på fjärrvärme och klarar den låga energinivån som 55 kWh/kvm*år innebär.

- Uttrycket ”Viktning av fastighetsel enligt BBR” är felaktigt då sådan metod inte finns beskriven i BBR.
- Ett förtydligande behövs om beräkning vid projektering av energiförluster avseende transmission, ventilation och varmvatten enligt SVEBY. Detta kan med fördel beskrivas som mätmetod i en bilaga.
- Det saknas metod om hur det faktiska utfallet av energiprestanda i nyproduktion ska hanteras, vem som ska ansvara för uppföljning och hur uppföljningen av det verkliga utfallet ska ske. Det är väsentligt att uppföljning av faktiskt utfall genomförs.

3.5 Stadens byggnader ska energieffektiviseras vid större ombyggnader

Delmålet innebär att:

- Vid stor ombyggnader där renoveringskostnaden utgör 25-40 procent av byggnadens värde ska energianvändningen i byggnaden reduceras till som högst enligt BBRs nybyggnadsnorm
- Vid mycket stora ombyggnader där renoveringskostnaden överstiger 40 procent av byggnadens värde ska energianvändningen i byggnaden reduceras med minst 50%.

Beräkning av byggnadens värde sker enligt EU:s direktiv EPBD - Directive 2002/91/EG.

Familjebostäders svar:

- I förslaget hänvisas till att beräkning av byggnadens värde sker enligt Directive 2002/91/EG. I nämnda direktiv framgår ingen metod för att beräkna byggnadens värde däremot framgår hur vad som definieras som större renoveringar (§ 13) och vilka åtgärder som ingår i begreppet.
- Det är viktigt att definiera hur byggnadens värde ska beräknas. Om det är marknadsvärdet som är byggnadens värde kommer i princip bara stora ombyggnationer att omfattas av energieffektiviseringskravet dock inte åtgärder som fasadisolering eller ventilationsåtervinningsprojekt. Om byggnadens värde definieras som bokfört värde innan åtgärd kommer i princip alla renoverings- och underhållsarbeten omfattas av energieffektiviseringskravet, vilket i sig är orimligt, och riskerar att medföra uteblivet underhåll. För att frångå detta dilemma kan det övervägas att energieffektiviseringskrav införs vid specifika åtgärder på t.ex klimatskal och ventilation.
- Skillnaden mellan energiprestanda efter åtgärd vid stor ombyggnader eller mycket stora ombyggnader skiljer sig enbart något. Nya BBRs nybyggnadsnorm kommer att ligga på 90 kWh/kvm*år och en halvering av energiprestanda kommer nå nästan samma nivå då Familjebostäders bestånd i snitt ligger på en energiprestanda om 185 kWh/kvm*år (boa+loa och exkl el).
- Familjebostäders förslag är att istället för BBR nybyggnationsnorm som mått på energieffektiviseringskrav vid 'stora ombyggnader' ange en procentuell reduktionsnivå på energianvändningen om -30%. Vid 'mycket stora ombyggnader' är nivån på energieffektivisering på 50% rimligt.
- Det är viktigt att tydliggöra hur uppföljningen av energiprestanda för ombyggnationer ska gå till och vid vilket tillfälle detta ska genomföras.
- Familjebostäder vill poängtera att en del energieffektiviseringsåtgärder kan komma att vara svåra att genomföra då andra faktorer påverkar utförandet, som t.ex bevarandekravet.

Kap. 6 Sund inomhusmiljö

6.1 Inomhusmiljön ska bli bättre

Delmålet innebär bl.a att:

- Luftkvalitet, ventilation och det termiska klimatet inomhus förbättras

6.1.1 Andel ventilationssystem med godkänd obligatorisk ventilationskontroll...

Mätmetod: Definition för beräkning av andel: antal besiktade system som inte har krav på uppföljande oberoende besiktning (godkända) dividerat med det totala antalet system som är föremål för besiktning.

Familjebostädens svar:

- Rubriken 'Inomhusmiljön ska bli bättre' pekar på att stadens inomhusmiljö inte är bra, vilket i sig upplevs som missvisande. I många fall är redan inomhusmiljön bra. Rubriken borde därför ändras till det som är vårt uppdrag att säkerhetsställa: 'stadens fastigheter ska ha en bra inomhusmiljö'.
- Mätmetod för uppföljning av arbetet för godkända OVK bör utvecklas till tre kategorier: 1) andel godkända besiktningar som en kvot av antal besiktningspliktiga system 2) andel pågående besiktningar som en kvot av andel besiktningspliktiga system 3) andel påbörjade åtgärder som en kvot av andel besiktningspliktiga system. Sammantaget ska de tre kategorierna representera 100% av alla besiktningspliktiga ventilationssystem..

6.2 Radonhalterna inomhus ska minska

Delmålet innebär bl.a att:

- Radonhalterna i kommunalt ägda flerbostadshus ska vara lägre än 200 Bq/m³ luft

Familjebostädens svar:

- Rubriken 'radonhalterna ska minska' föreslås ändras till rubriken 'stadens fastigheter ska uppnå godkända radonhalter' för att förtydliga vad som är vårt uppdrag att säkerhetsställa.
- 'Radonhalter i kommunalt ägda flerbostadshus ska vara lägre än 200 Bq/m³ luft' bör tas bort eftersom alla kommunalt ägda flerbostadsbolag redan har föreläggande om att uppnå kravet och att kravet ska uppnås 2009-2010 för de kommunalt ägda flerbostadsbolagen.

6.3 Bullernivåerna inomhus ska minska

Familjebostädens svar:

- Rubriken 'bullernivåerna inomhus ska minska' föreslås ändras till rubriken 'stadens fastigheter ska uppnå godkända bullernivåer inomhus' för att förtydliga vad som är vårt uppdrag att säkerhetsställa.

Stockholm 2011-09-12

Magdalena Bosson

Helena Ulfsparre

Bilaga 3

Stockholms Stadshus AB
Sara Feinberg
105 35 Stockholm

Vårt dnr 2011-0907

Remiss av Upprättande av Stockholms stads miljöprogram 2012-2015, Dnr 1207/2010

Med anledning av rubricerad remiss får Stockholmshem lämna följande svar.

Remissen

Förslaget till Miljöprogram för Stockholms stad 2012-2015 innehåller sex inriktningsmål samt 29 delmål. Inriktningsmålen beskriver fundamentet i en hållbar stadsutveckling utifrån miljöaspekterna i hållbarhetstemat. Inriktningsmålen identifierar inom vilka områden staden ska fokusera sina insatser:

- Miljöeffektiva transporter
- Giftfria varor och byggnader
- Hållbar energianvändning
- Hållbar användning av mark och vatten
- Miljöeffektiv avfallshantering
- Sund inomhusmiljö

I bilagor finns indikatorer med förslag till uppföljningsmått och faktaunderlag samt ger en nationell och internationell utblick kring målområdet.

Samtliga nämnder och styrelser förväntas ta fram, alternativt uppdatera befintliga miljöhandlingsplaner utifrån Miljöprogram 2012-2015. Genomförandet och uppföljningen av delmålen i verksamhetsplanen sker i ILS.

Stockholmshems synpunkter

Stockholms stads bostadsbolag har på olika sätt varit involverade i processen att ta fram förslaget till miljöprogram och våra synpunkter har till stor del beaktats. Vårt yttrande kommer därför bara att ta upp sådant där vi har en avvikande åsikt i sakfrågan eller där vi anser att något behöver förtydligas.

2. Giftfria varor och byggnader

Allmänt

Målformuleringarna i 2.1.1, 2.2.1 och 2.2.2 föreslås för klarhetens skull ändras så att ”Andel upphandlingardär krav ställts på att miljö- och hälsofarliga ämnen inte ingår” ändras till ”..... miljö- och hälsofarliga ämnen inte ska ingå”.

- 2.2.1 Som mätmetod föreslås att ”indikatorn tas fram genom att beräkna kvoten av antal upphandlingar som skett enligt ovan och det totala antalet upphandlingar. Uppgifter tas fram manuellt av förvaltningar och bolag”.

Förslaget skulle innebära ett betydande merarbete för bolaget. Mätmetoden kan därför exempelvis utformas så att förvaltningar och bolag ska visa i vilken grad ett dokumenterat och systematiskt arbete genomförs för att uppfylla målet.

3. Hållbar energianvändning

Allmänt

I ett antal mål och indikatorer föreslås att mätetalet ska anges i kvadratmeter. I bolagets verksamhet förekommer flera definitioner beroende vilka ytor som ska mätas per kvadratmeter, exempelvis BTA, BOA/LOA, BRA och Atemp. Vilken beräkningsgrund som ska användas i respektive mål måste därför klargöras.

De investeringar som måste göras för att uppnå de olika målen måste för de kommunala allmännyttiga bostadsbolagen enligt lag vara affärsmässiga. Detta innebär att vissa investeringar inte kan genomföras om de inte är kostnadseffektiva.

3.4 Vid markanvisning ska staden kräva att energianvändningen är högst 55 kWh/kvadratmeter (Atemp?)

Det föreslagna målet är tekniskt sett möjligt att uppnå, men endast med extraordinära insatser. Ofta innebär detta lösningar med exempelvis solceller eller värmepumpar vars livslängd är osäker och servicebehovet kan vara relativt stort. Investeringarna måste dock vara affärsmässiga och kostnadseffektiva, se ovan. Den merkostnad som uppkommer bedöms idag vara svår att räkna hem med de avkastningskrav som koncernen ställer på sina bostadsbolag. Detta hänger delvis samman med att fastighetsvärderarkåren visat stor tröghet med att höja fastighetsvärdena på energisnåla hus. Förväntade höjda driftsnetton på grund av minskad energiförbrukning skulle motivera detta, vilket resulterat i att bankerna i Schweiz accepterar 10 % högre investeringskostnader jämfört med ett konventionellt byggt hus, se ”energisk arkitektur”, Boverket 2006.

3.4.1 Andel nybyggda hus som uppfyller kravet att energianvändningen är högst 55 kWh/m² (Atemp?)

Som mätmetod föreslås att energianvändningen ska beräknas av byggherren vid projektering enligt Svebys metodik. Man säger också att ”Viktning av fastighetsel sker enligt BBR 18”. Sistnämnda mening föreslås utgå eftersom Svebys beräkningsgrunder sker på annat sätt.

3.5 Stadens byggnader ska energieffektiviseras vid större ombyggnader.

Allmänt

Det är oklart hur byggnadernas värde ska sättas, schablonmässigt, enligt taxeringsvärdet eller aktuell värdering. En generell schablon är olämplig eftersom fastighetsvärdena för Stockholmsbostadsfastigheter varierar mellan cirka 10 000 kronor /m² och 35 000 kr/m². Vidare är det oklart vilka kostnader som ska räknas in i renoveringskostnaderna vid ombyggnad.

3.5. Vi föreslår att man i stället för beskrivningens text ”energianvändningen reduceras till som högst BBR:s nybyggnadsnorm” ändras till att ”energianvändningen bör reduceras med minst 30 %”. 2 kWh/m² beräknad energianvändning enligt ”stor ombyggnad” föreslås kompletteras med ”relativt energianvändning (normalår) före

första utförandet av energieffektiviseringsåtgärd i byggnaden”, lika med motsvarande text i 3.5.1. Orsaken till detta är att beräkningsgrunden är mer tillämplig för alla byggnadstyper och ger ett likvärdigt beräkningssätt som "mycket stor ombyggnad .

AKTIEBOLAGET STOCKHOLMSHEM

Stockholm 2011-09-12

Ingela Lindh

2011-08-17

Stockholms Stadshus AB
sara.feinberg@stadshusab.se

Yttrande över förslag till Stockholms stads miljöprogram 2012-2015

Stockholm Parkering har erhållit rubricerade miljöprogram på remiss och vill med anledning därav framföra följande synpunkter.

Bolaget delar de målsättningar som redovisas i förslaget som tagits fram av projektgruppen som bestått av en bred representation från förvaltningar och bolag. De båda bilagorna programmet underlättar också arbetet att implementera och följa upp programmet.

Stockholm Parkerings miljöarbete har intensifierats under senare år. Detta inte minst beroende på att bolaget genom ”Stimulans för Stockholm” har kunnat tidigarelägga åtgärder som gagnar miljön.

Ett idéförslag till nya underjordiska anläggningar har också beslutats av kommunfullmäktige under våren 2011. Dessa anläggningar har en viktig roll i stadsförnyelsen. De bidrar till att skapa goda stads- och boendemiljöer samtidigt som gatorna avlastas, vilket minskar trängselproblem och söktrafik som i sig är en stor miljöbov.

Under hösten kommer bolaget att inviga Högalidsgaraget som präglats av en hög miljöprofil såväl under byggnation som när anläggningen tas i drift. Som exempel kan nämnas att garaget kommer att erbjuda elbilar laddning på alla platser och anläggningen tillförs ingen uppvärmning av berggrummet.

Med vänlig hälsning

Christian Rockberger

Bilaga 5

Tjänsteutlåtande

Datum:
15 augusti 2011

Diariern:
SBR 03-95/2011

Handläggare:
Thomas Andersson
thomas.a.andersson@stockholm.se

Telefon:
08-508 280 31

Till
Stockholms stadshus AB

Svar på remiss av ”Stockholms miljöprogram 2012 – 2015”

Förslag till beslut

Stockholm Business region lämnar svar på remissen ”Stockholms miljöprogram 2012 – 2015” enligt tjänsteutlåtandet.

Ärendet anmäls som ett kontorsyttrande på styrelsens sammanträde den 27 september 2011.

Olle Zetterberg

Anna Gissler

Ärendet

Stadsmiljöroteln, Rotel VI, har översänt remiss av Stockholms miljöprogram 2012 - 2015”. Stockholms Stadshus AB har sänt remissen vidare i en underremiss till Stockholm Business Region AB. Yttrande skall vara Stockholms Stadshus AB tillhanda senast den 12 september 2011.

Förslaget till Miljöprogram för Stockholms stad 2012 – 2015 innehåller sex inriktningsmål samt 29 delmål. Inriktningsmålen beskriver fundamentet i en hållbar stadsutveckling och identifierar inom vilka områden staden ska fokusera sina insatser:

- Miljöeffektiva transporter
- Giftfria varor och byggnader
- Hållbar energianvändning
- Hållbar användning av mark och vatten
- Miljöeffektiv avfallshantering
- Sund inomhusmiljö

Programmet syftar till att bryta ned stadens verksamhetsmål *Stockholms livsmiljö ska vara hållbar* till begripliga och uppföljbara delmål. Miljöprogrammet fokuserar på den

miljömässiga dimensionen i hållbarhetstemat. Ekonomiska och sociala hållbarhetsaspekter återkommer i stadens budget och i andra styrdokument.

Begreppet *Hållbar stadsutveckling* är inarbetat i förslaget till miljöprogram och föreslås utgå som riktlinje när det nya miljöprogrammet börjar gälla.

Ansvar för genomförandet av miljöprogrammets 29 delmål åvilar samtliga stadens nämnder och styrelser som förväntas ta fram eller uppdatera befintliga miljöhandlingsplaner utifrån det nya miljöprogrammet. För genomförande och uppföljning kommer programmet att integreras i stadens styrsystem ILS vilket påverkar verksamhetsområdesmålen i budget. Uppföljningen sker i enlighet med budgetprocessens avstämningar.

Stockholm Business Regions synpunkter

Stockholm är känd som en ren och vacker stad med stora inslag av vatten och grönska. Detta är en av våra absolut största styrkor i den internationella marknadsföringen av *Stockholm – The Capital of Scandinavia*. Mot den bakgrunden är det viktigt att Stockholm bedriver ett aktuellt, modernt och framåtsyftande miljöarbete som kan stödja och stärka vår position.

2010 var Stockholm Europas miljöhuvudstad. En av framgångsfaktorerna var den integreringen av stadens arbete i budget och kvalitetsuppföljning av nu gällande miljöprogram. Med systematiska och samfälliga insatser kan staden åstadkomma mer än vad förvaltningar eller bolag kan vara för sig. Det är därför viktigt att stadens olika verksamheter involveras och aktiveras i miljöarbetet. Samtidigt kan aldrig staden påverka utfallet helt ensam. För att vara fullt ut framgångsrik påverkar också statliga insatser och insatser som företag och invånare gör i sin vardag.

Stockholm Business Region har sedan årsskiftet ansvar för Klimatpakten som är ett frivilligt samarbete med näringslivet inriktat på att nå längre i miljöarbetet men också på att identifiera nya affärsmöjligheter och bidra till ökat utbyte mellan företag. Klimatpakten är ett exempel på hur staden kan jobba utanför sina egna verksamhetsområden för att nå bredare mål.

Inom miljöteknikområdet har Sverige och Stockholm en stark position. Stockholm arbetar aktivt för att befrämja nya företag inom området, bland annat genom inkubatorn Sting där nya företag kan få rådgivning och finansieringsförslag för expansion och vidare växt.

Stockholm Business Region Development arbetar inom ramen för Söderortsvisionen med att utveckla Högdalens företagsområde till ett miljöteknikkuster till 2020. Det arbetet har under året påbörjats och inkluderar en stor del av akademien och näringslivet inriktat mot miljöteknik. Bolaget arbetar också med investeringsfrämjande åtgärder inom Green Tech för att ytterligare stärka vår position på den internationella marknaden.

Stockholm Visitors Board arbetar processmässigt med ett grönt perspektiv kring frågor som berör turist- och besöksnäringen i Stockholm. Ett pågående arbete är att integrera miljö- och hållbarhetsfrågor i de evenemang som staden stöder.

Stockholm Business Region saknar ett perspektiv i miljöprogrammet som ger en bredare syn på vad staden har att vinna på att aktivt arbeta med miljöfrågan. Vid sidan av de positiva effekter som följer av om respektive delmål uppnås, bidrar det givetvis också till att förstärka Stockholms image som en ren och vacker stad. Det är positivt att programmet utarbetats med parallellt med de regionala delmålen, inte minst mot bakgrund av att vi marknadsför vår region tillsammans med 49 andra kommuner i samarbetet Stockholm Business Alliance. Från det perspektivet är det en fördel om budskapet och arbetet kring miljöfrågor präglas av en gemensam övergripande bild. Stockholm Business Region vill understryka att det är viktigt att följa andra regioner i världen för att på det viset få en uppfattning kring vilka åtgärder som är mest framåtsyftande och intressanta. Detta för att försäkra oss om att vi bibehåller och stärker den redan starka position som staden har efter ett långvarigt, engagerat och prisbelönt miljöarbete.

SLUT

Dnr: 721-2011

Stockholms Stadshus AB

105 35 STOCKHOLM

Vår referens: Ulrika Broman

Stockholm 2011-09-12

Er referens: Sara Feinberg

Remiss – Upprättande av Stockholms stads miljöprogram för 2012-2015.

Stadsmiljöroteln har remitterat rubricerat ärende till koncernledningen för Stockholms Stadshus AB som i sin tur som underremiss tillställt bland andra SISAB ärendet för besvarande. Bolaget önskar med anledning härav framföra följande.

Generella synpunkter

SISAB är positivt till att staden antar ett övergripande gemensamt miljöprogram och kan konstatera att de föreslagna delmålen och indikatorerna ligger väl i linje med SISAB:s eget miljöarbete.

Vid flera av indikatorerna är beskrivning av mätmetod utvecklad eller saknas helt. Mätmetoderna är ofta helt avgörande för resultatens kvalitet och jämförbarhet. Exempel på detta ges bl a i synpunkterna på energiavsnittet.

- SISAB anser att man behöver förtydliga mätmetoderna och därmed kvalitetssäkra uppföljningen. Förslagsvis bildas arbetsgrupper i detta syfte.

I inledningen anges följande: ”Stadens övergripande miljömål formuleras med andra politiska mål i stadens budget. Miljöprogrammets roll är att bryta ned stadens miljömål...” Detta kan upplevas motsägelsefullt eftersom budgeten tas varje år och miljöprogrammet gäller i fyra år.

Många olika målbegrepp används dessutom i inledningen. Det är angeläget att stadens mål och målstruktur är tydliga för läsaren, vilket skulle kunna åstadkommas med vissa redigeringar.

- SISAB anser att stadens övergripande miljömål bör redovisas/exemplifieras med det nu gällande inriktningsmålet och verksamhetsområdesmålet
- SISAB anser att det som nu i inledningen omnämns som miljöprogrammets sex övergripande inriktningsmål bör omnämnas som ”sex övergripande miljömål, tillika kapitelrubriker i programmet”.

Processen att i samband med varje budget ta fram de uppföljningsmått som ska rapporteras in är oklar.

- SISAB anser att ILS-systemets roll i miljöarbetet bör åskådliggöras tydligare, gärna grafiskt med en tydligare bild än den som finns i nuvarande miljöprogram 2008-2011.

Se även Bilaga 1 i detta remissvar: ”SISAB:s förslag på förtydliganden av Stockholms stads miljöprogram för 2012-2015”.

1. Miljöeffektiva transporter

Delmål 1.1

Många nämnder och bolag i Stockholm stad, inklusive SISAB, har redan miljöpolicys och/eller program där transporter behandlas som en betydande aspekt. Det är tveksamt om målet uppfylls genom ytterligare policys. Tiden borde i stället vara mogen för att beräkna växthusgasutsläppen från transporter. Det skulle vara en indikator som direkt visar om miljöbelastningen minskar. (Se även synpunkt på delmål 3.3.)

- SISAB anser att delmål 1.1 bör ha en indikator för utsläpp av växthusgaser från förvaltningens/bolagets transporter.

2. Giftfria varor och byggnader

Delmål 2.2

När det gäller byggnader och anläggningar är det viktigt att staden ställer krav på att anlitate entreprenörer inte bara kontrollerar utan också *dokumenterar* vilka varor som byggs in och vad de innehåller. Detta dels för att möjliggöra uppföljning, dels för att effektivt kunna sanera ämnen som senare ev. visar sig vara farliga.

- SISAB anser att krav på dokumentation bör läggas till i den första punkten under delmål 2.2.

SISAB, som är medlemmar i Byggvarubedömningen och använder systemet sedan flera år, är positivt till att systemet nu införs i hela staden. SISAB vill peka på det faktum att systemet pekar ut farliga byggvaror med hjälp av *egenskapskriterier*, dvs att ingående ämnen inte får vara cancerframkallande, ge hormonstörningar osv. På så sätt får man en mer heltäckande metod, jämfört med de förbudslistor över vissa ämnen eller material som tidigare använts.

- SISAB anser att den fjärde punkten under delmål 2.2, som pekar ut enskilda material, bör tas bort.

3. Hållbar energianvändning

Delmål 3.1 och 3.3

Delmål om både energieffektiviseringar och minskade växthusgasutsläpp är mycket viktiga. Sådana mål finns i miljöprogrammet i form av delmål 3.1 och 3.3. Delmålen har starka beröringspunkter. Målgrupper, beskrivningar och tillhörande indikatorer är dock delvis otydliga och delmålen kan därför sammanblandas på ett sätt som försvårar för bolag och nämnder att fatta optimala beslut om energiåtgärder.

- SISAB anser att förklaringarna och underpunkterna till delmål 3.1 och 3.3 behöver renodlas till att handla om kWh respektive växthusgasutsläpp. Det bör under delmål 3.3 tydliggöras hur mycket utsläppen ska minska i stadens *eget* fastighetsbestånd.
- SISAB anser att det är angeläget att respektive förvaltning/bolag följer upp sina egna växthusgasutsläpp, särskilt från fastigheternas energianvändning. Delmål 3.3 har en indikator som innebär att miljöförvaltningen samlar in data för att räkna ut hela stadens utsläpp. Deras mätmetod borde bli tydliggjord på ett sådant sätt att alla förvaltningar/bolag kan räkna ut sin egen miljöbelastning.

Det behöver förtydligas exakt vilken energi som ingår i indikator 3.1.1 och 3.2.1. Till vilken kategori hör t ex elvärme som inte betalas av fastighetsägaren utan verksamhetsutövaren? En uppdelning i fastighetsel och verksamhetsel kan förefalla logisk, men är i praktiken mycket svår för bl a SISAB. Det saknas både administrativa och tekniska förutsättningar att fakturera och mäta användningen av fastighetsel och verksamhetsel var för sig.

- SISAB anser att programmet bör ha en indikator för värme, *exklusive* elvärme, och en annan indikator för *all* elanvändning (inkl elvärme och värmepumpar).
- SISAB anser att staden måste ta fram mycket noggranna instruktioner om datakälla och mätmetod för att kvalitetssäkra indikator 3.1.1 och 3.2.1.

Delmål 3.4

Energikraven i Boverkets Byggregler, BBR, är olika för bostäder och lokaler samt beroende på uppvärmningsform (värmepump kontra fjärrvärme). Lokaler har ett tillägg för s k hygieniskt luftflöde.

- SISAB anser att det är mycket viktigt att delmålet differentieras på samma sätt som i BBR, bland annat måste det förtydligas om tillägget för hygieniskt luftflöde ingår i kravet om 55 kWh/m². Det rimliga vore att det *inte* ingår.
- SISAB anser att det måste tydliggöras att/om kravet *alltid* ska ställas vid stadens eget byggande vid nybyggnation. Delmålet är nu kopplat till markanvisning, vilket inte alltid är aktuellt vid nybyggnation.

Delmål 3.5

SISAB är i grunden positiv till delmålet, men genomförandet och indikatorerna behöver utredas och förtydligas mer. Dels råder oklarheter om hur målet ska tolkas, dels är det viktigt att stadens resurser används optimalt. Antikvariska aspekter och/eller ombyggnadskostnader som är oproportionerliga jämfört med husets värde kan i vissa fall göra kraven orimliga, vilket måste beaktas. *Exempel: en ventilationsombyggnad à en miljon kr ska genomföras i en gammal eluppvärmd förskola med lågt bokfört värde, t ex en miljon kr. Per definition (?) blir det en mycket stor ombyggnad, vilket skulle betyda att det krävs en reducering av energianvändningen med 50 %. Detta innebär i praktiken att den gamla förskolan måste rivas och ersättas av en ny förskola.*

Vid ombyggnadskostnader som understiger 25 % av byggnadens värde anges att delmål 3.1 gäller, dvs energieffektivisering på minst 10 %. Detta är orimligt om programmet med ombyggnader menar alla typer av åtgärder som ingår i ett normalt underhåll av en fastighet, t ex omläggning av ett tak.

- SISAB anser att det behövs tydliga anvisningar om hur man dels ska beräkna byggnaders värde, dels mäta dess energianvändning. Även begreppet ombyggnad behöver definieras.
- SISAB anser att delmål och indikatorer bör omformuleras så att effektiviseringarna mäts på fastighetsbeståndet i sin helhet och inte på varje

enskild fastighet. Då kan energiåtgärderna prioriteras och fördelas med ett större helhetsperspektiv.

4. Hållbar användning av mark och vatten

Delmål 4.2

Stockholm växer. Det finns en antagen översiktplan som kan bli en vägledning för kommande attraktiva områden. Det är viktigt att inte stadens växande inskränker på barnens tillgänglighet till park, natur och lekområden.

- SISAB anser att delmål 4.2 bör omformuleras så att det tar upp områden som *förväntas* bli attraktiva områden, och att staden ska prioritera grönområden i anslutning till skolor och förskolor.

5. Miljöeffektiv avfallshantering

Delmål 5.1

Bygg- och rivningsavfall utgör betydande volymer för fastighetsbolagen men nämns inte i programmet, trots att det här finns stora påverkansmöjligheter.

- SISAB anser att även bygg- och rivningsavfall borde innefattas av ett delmål.

6. Sund inomhusmiljö

SISAB utpekas som ansvariga för flera delmål inom detta målområde.

- SISAB anser att även stadsdelsnämnder och utbildningsnämnden måste vara ansvariga för dessa delmål, i enlighet med det samverkansavtal som finns. Luftkvalitet mm beror både på hur verksamheten planeras och på hur fastigheten är beskaffad.

Delmål 6.1

Det finns en koppling mellan delmålet 6.1 och dess indikator 6.1.1 (godkänd OVK) men godkänd OVK innebär inte alltid att *dagens* luftkvalitetskrav uppfylls. Att detta är den enda indikatorn till mål 6.1 är otillräckligt. Det görs t ex stora, kontinuerligt återkommande enkätundersökningar för bostäder och lokaler om den upplevda inomhusmiljön, som hade kunnat användas som referensmaterial till indikatorer till delmålet.

- SISAB anser att enkätundersökningar bör införas som indikatorer för inomhusmiljö.

Delmål 6.4

SISAB har med intresse noterat att miljöklassning blivit en allt vanligare metod för att uppnå och kommunicera miljöanpassning av fastigheter. De vanligaste systemen på marknaden för miljöklassning omfattar fler miljöfaktorer än inomhusmiljö, och ger alltså en helhetsbild av fastigheten. De inbegriper t ex kriterier för hållbar energianvändning, giftfri miljö och hållbar användning av mark och vatten.

- SISAB deltar gärna i ett gemensamt arbete för att prova miljöklassning av byggnader.
- SISAB anser att delmål 6.4 om miljöklassade byggnader bör kopplas till fler ämnesområden än Sund inomhusmiljö.

Med vänlig hälsning

Skolfastigheter i Stockholm AB

Åsa Öttenius

Bilaga 1:

SISAB:s förslag på förtydliganden av Stockholms stads miljöprogram för 2012- 2015.

Bilaga 1 – SISAB:s förslag på förtydliganden av Stockholms stads miljöprogram 2012-2015

Generellt

Miljöprogrammet saknar i stort sett referensuppgifter om nuvarande miljöstatus. Det gör det svårare att förhålla sig till de nivåer och indikatorer som anges (eller senare kommer att anges i budgeten), och därmed blir det svårare att implementera programmet.

- SISAB anser att det ska finnas referensuppgift i anslutning till varje delmål, och om sådan saknas ska även detta anges.

Det har tagits flera beslut i kommunfullmäktige som berör miljöfrågor och som gäller vid sidan av miljöprogrammet. Vill man idag veta vilka dessa beslut är får man söka upp budget för 2011, bilaga 10:3.

- SISAB anser att det i det nya miljöprogrammet ska framgå tydligt vilka kommunfullmäktigebeslut inom miljöområdet som fortfarande gäller tills annat beslutats. Det ska också vara enkelt att hitta uppdaterad sådan information i framtiden.

Den överordnade rubriken för sammanfattningen alla delmål inom respektive målområde är ”Mål för staden” (t ex på sid 6). Delmålsformuleringarna innehåller trots det ibland tillägget att delmålet gäller staden. Ibland är det otydligt om man avser de kommunala organisationerna eller hela staden.

- SISAB anser att det i programmet behöver bli mer tydligt vad man i olika delmål avser med ”staden”.

Efter varje delmål redovisas, under rubriken ”Delmålet innebär att”, ett antal konkreta underpunkter. Vissa av punkterna innehåller ordet ”ska”, andra innehåller ordet ”bör”, vissa innehåller ”behöver” osv. Se t ex mål 1.2, där motorfordon *ska* vara miljöbilar medan tankningsgraden av förnybart bränsle *bör* vara 85 %.

- SISAB anser att det ska förtydligas vilken status underpunkterna har, dvs hur styrande de är.

SISAB omnämns oftast som SISAB, men även som ”Skolfastigheter i Stockholm AB”. I mål 6.4 används dessutom begreppet ”de kommunala fastighetsbolagen”. Det är då oklart om SISAB ingår.

- SISAB anser att förvaltningar och bolag bör omnämnas på ett konsekvent och tydligt sätt.

De indikatorer som anges inom vissa målområden (1, 4 och 5) är oproportionerligt många jämfört med andra målområden (2, 3 och 6). En del av indikatorerna kan eventuellt överföras till t ex miljö- och hälsoskyddsnämndens eller trafik- och renhållningsnämndens egna miljöhandlingsplaner.

- SISAB anser att obalansen mellan antalet indikatorer inom olika målområden bör motiveras eller ses över.

I programmet används både begreppet ”indikator” och ”uppföljningsmått”.

- SISAB anser att om ”indikator” och ”uppföljningsmått” betyder samma sak bör endast ett av dessa begrepp användas, annars bör skillnaden förklaras.

(Bilaga 1 forts.)

1. Miljöeffektiva transporter

Delmål 1.2

Delmål 1.2 består egentligen av minst ett par olika delmål, vilket blir otydligt.

- SISAB anser att den del som gäller upphandlingar bör behandlas i ett eget delmål.

"Miljökrav vid upphandling av entreprenader och tjänster" som beslutades av kommunfullmäktige 2007 har flera betydelsefulla krav som syftar till att minska miljöpåverkan från transporter.

- SISAB anser att det ska framgå om nämnda KF-beslut fortfarande gäller.

När det gäller indikator 1.2.2 råder oklarhet kring om vad som ska ingå i beräkningarna. På sid 8 står att delmålet/punkten avser E85-bilar, fordonsgasbilar och laddhybridbilar. I beskrivningen till motsvarande indikator 1.2.2 på sid 34 står det däremot att endast bilar som kan tankas med E85 och fordonsgas ingår i sammanställningen. Det är också oklart om indikatorn avser andel av volym drivmedel (mest relevant) eller av kostnad drivmedel (enl. hittillsvarande instruktion i ILS).

- SISAB anser att ovanstående oklarheter ska förtydligas.

3. Hållbar energianvändning

Begreppen passivhusstandard och plushusstandard som används i inledningen är inte förklarade. Numrering och formulering av delmålen på sid 15 överensstämmer inte med de följande sidorna.

- SISAB anser att ovanstående brister bör åtgärdas.

Delmål 3.1

I delmål 3.1 är det oklart vilken energianvändning det är som ska minska 10 %. Den enda indikatorn 3.1.1 rör uppenbarligen enbart stadens fastigheter och dess användning av värme och fastighetsel. Det kan tolkas som att samma energianvändning omfattas av delmål 3.1.

- SISAB anser att delmålet behöver bli tydligare samt att det är angeläget att stadens stora fastighetsbestånd har ett eget delmål för energieffektivisering. 10 % minskning i stadens fastighetsbestånd till år 2015 bedömer SISAB vara en rimlig målnivå.
- SISAB anser att det behöver tydliggöras om delmål 3.1 gäller energianvändningen totalt eller per kvadratmeter.
- SISAB anser att det behöver förtydligas att respektive förvaltning/bolag ska rapportera in både energianvändning och yta (dvs inte bara den uträknade kvoten) om delmålet ska kunna följas upp totalt för stadens fastigheter.
- SISAB anser att det behöver tydliggöras att energianvändning ska inrapporteras som kWh och inte som energikostnad.
- SISAB anser att A-temp vore ett bättre ytmått än LOA, BOA eller BRA. Detta används i dagens byggregler (BBR) och i de energideklarationer som upprättats för flertalet av stadens fastigheter. Annars riskerar man att få in mycket olika resultat och uppgifter som inte går att jämföra.

(Bilaga 1 forts.)

Delmål 3.2

Det är svårt att här förstå vad som menas med kraven för miljömärkt el.

- SISAB anser att det borde ges en kort förklaring till ”miljöstyrningsrådets föreskrifter motsvarande nivå 2-3”.

Delmål 3.2 handlar om att el ska uppfylla kraven för miljömärkt, dvs vad elen har för *miljöegenskaper*, medan däremot indikator 3.2.1 handlar om *hur mycket* elenergi som används.

- SISAB anser att indikator 3.2.1 passar in under delmål 3.1 och inte 3.2.

Delmål 3.4

Dagens byggregler kräver att både den beräknade och uppmätta energianvändningen inrapporteras till stadsbyggnadsnämnden inför och efter nybyggande.

- SISAB anser att det bör utredas om stadsbyggnadsnämndens underlag kan användas som indikatorkälla för uppföljningen av indikator 3.4.1. Även den faktiska energianvändningen borde då kunna följa upp.

Delmål 3.5

Indikatorn 3.5.1 tycks gälla varje byggnad för sig, eller möjligen varje nämnds/bolags ombyggnader i klump. Detta verkar inte genomtänkt. Man kan jämföra med hur indikator 3.4.1 är formulerad.

- SISAB anser att indikatorerna till delmål 3.5 behöver ses över. Det skulle vara mer logiskt att indikator 3.5.1 lyder: ”Andel mycket stora ombyggnader som uppfyller kravet att energianvändningen reduceras med minst 50 %.”. På motsvarande sätt borde också indikator 3.5.2 formuleras om. (Se även de mer övergripande synpunkterna på detta delmål i remissvarets huvudtext.)

5. Miljöeffektiv avfallshantering

Delmål 5.1

Det borde vara *uppkomsten* av avfall som ska förebyggas.

- Man bör se över formuleringen av delmål 5.1. Samma sak gäller delmål 5.3.

Samordnade lösningar behövs för att öka nyttiggörandet av t ex matavfall på ett fungerande och kostnadseffektivt sätt. Ska vi t ex satsa på fler avfallskvarnar? Vad säger avfallsplanen?

- SISAB anser att det bör sättas upp tydligare delmål om vad stadens förvaltningar och bolag ska göra för att uppnå miljöeffektiv avfallshantering.

Indikator 5.1.5 och 5.1.6 blir felformulerad för den enskilda förvaltningen/bolaget som bara har ett kontor som berörs. Svaret kan bara bli ja eller nej. Ordet ”verksamhet” kan behöva preciseras.

- SISAB anser att indikatorerna bör ses över.

Delmål 5.2

Under indikatorerna 5.2.2 och 5.2.3, rubrikerna ”Mätmetod”, är beskrivningarna svåra att förstå. Bl a hänvisas till text som inte finns med.

- SISAB anser att beskrivningarna till indikatorerna bör ses över.

(Bilaga 1 forts.)

6. Sund inomhusmiljö

Delmål 6.1

Mätmetoden under 6.1.1 är svår att förstå som den nu är beskriven. Hittills har beräkningarna skett på olika sätt.

- SISAB anser att det är viktigt med en gemensam överenskommelse om hur andel OVK-godkända ventilationssystem ska beräknas.

Delmål 6.3

När det gäller indikatorn 6.3.1. skiljer sig beskrivningen av bulleråtgärder under Beskrivning respektive Datakälla.

- SISAB anser att det bör klargöras vilka bulleråtgärder som ska ingå i beräkningen för indikatorn 6.3.1.

SLUT

Remissvar

Sida 1(1)
Datum 2011-09-08
Diarienum ST2011-1583
Handläggare Anders Broberg
Marguerite Sjöström- Josephson
Versionsnr 1.0
Godkänd av VD

Yttrande över förslag till Stockholms miljöprogram 2012-2015

Stokab anser att ett stadsövergripande miljöprogram är ett bra verktyg för att få bredd och framgång i miljöarbetet. Utformningen av förslaget med inriktnings- respektive delmål är väl avvägt. Vi vill dock understryka vikten av att respektive bolag/förvaltning har rådighet över de faktorer som ska beaktas utifrån de stadsövergripande målen.

En av grundidéerna med Stokab är att se till att alla som behöver tillgång till IT-infrastruktur får det på ett resurs- och miljömässigt effektivt sätt. Ett framtidssäkert fibernät som alla har tillgång till på likvärdiga villkor innebär att man kan träda in på marknaden utan att själv behöva utföra den resurskrävande investeringen. Detta leder till stora miljövinster.

För att kunna använda sig av så kallade gröna IT-lösningar, är tillgången till IT-infrastruktur central. Detta är också något som konstateras i stadens strategi för Grön IT. Stokabs alltmör finmaskiga fibernät, som i princip har obegränsad kapacitet, ger därför alla som vistas i Stockholm möjlighet att "leva grönare".

Stokab har ett väl utvecklat miljöledningssystem. Det ständiga förbättringsarbetet innebär att innovativa lösningar utvecklas så att Stokabs fibernät både på kort och lång sikt bidrar till ett långsiktigt hållbart samhälle. Överskottsenergi tas tillvara, transporter och användningen av fossila bränslen begränsas i största möjliga utsträckning o.s.v. Miljöarbetet har också rönt uppskattning i breda kretsar, ytterst kommer detta Stockholms och Stokabs kunder tillgodo. Bland annat utsågs Stokabs nya bredbandsknutpunkt till "Årets hållbara IT-projekt 2010" av tidskriften CIO Sweden.

För att få framgång i miljöarbetet är det viktigt att bolaget har rådighet över de miljömål som fastställs även om de stadsövergripande målen utgör utgångspunkten för arbetet. Därför är det viktigt att miljömålen återspeglar de betydande miljöaspekterna som är relevanta för respektive verksamhet inom staden även i stadens Integrerade Ledningssystem (ILS).

Remiss - Upprättande av Stockholms Miljöprogram 2012-2015

Våra synpunkter kommer här.

Sid 5 genomförande och uppföljning : uppföljning och kommunikation av det förra miljöprogrammet var inte tillräcklig, här måste ni ta nya tag. De åtgärder som vidtas ger inte omedelbart mätbara effekter. Därför bör nämnder och styrelser även lista vilka aktiviteter man ämnar genomföra i harmoni med miljöprogrammet. Det kan lämpligen göras i samband med budgetprocessen.

Sid 8 mål 1.2 : det är bra att special- och utryckningsfordon undantas. När det gäller upphandling av transporttjänster har Stockholm Vatten med det i upphandlingsunderlagen, det är dock svårt av konkurrensskäl att vikta detta, det är även svårt att följa upp det, då det förekommer att underleverantörer anlitas. Målsättningen är dock bra.

Sid 12 Mer om målområdet giftfria varor och byggnader : 2:a spalten 2:a stycket lägg till ” vid ” Exempel på ...” kadmium, kvicksilver och silver” halterna av dessa metaller i rötslam är avgörande för spridningen av rötslam”.

Sid 13 : sist i första punkttexten där refereras till mål 2, det som avses är väl mål 2.2 ?

Sid 20 Mål 4, mer om målområdet : Vi anser att det inte framgår vem som har ansvaret för skötseln av vattenområden. Det är bara markområden som nämns. Det bör stå mark- och vattenområden (exploateringsnämnden enligt vår åsikt). Detta måste vara tydligt om det skall hända något denna målperiod.

Sid. 22 mål 4.5 : Målet är inte tillräckligt tydligt, det är många nämnder och styrelser inblandade. Någon måste ansvara för att finansierade skötselplaner tas fram (se ovan).

Sid 23, Mål 5 – Miljöeffektiv avfallshantering: I andra stycket tredje meningen bör det stå matavfall och avloppsvatten utnyttjas för

Sid 26 punktsatser : även om det nämnts tidigare så blir arbetet med förbättrad slamkvalitet tydligare om en punkt under delmål formuleras som att- ”staden medverkar till att 60% av fosforföreningarna i avlopp skall återföras till produktiv mark, varav hälften till åkermark”.

Bilaga 2 sid 34 indikator 1.2.4 : Mycket resurskrävande att följa upp detta mål, med tanke på den mycket stora volym transporter vi nyttjar, stora som små.

Bilaga 2 sid 39 indikator 2.4.1 : Skall vara andel av sex (inte fem) utvalda metaller.

Bilaga 2 sid 40 mål 3.1.1 : Nödvändigt att verksamhetsel är undantagen det bör betonas även i inledningen av måldokumentet, dvs nuvarande formulering är bra. Vår elförbrukning är styrd av kundernas krav, vädret och reinvesteringarnivå. Vi arbetar på flera olika sätt för att minska CO2 utsläpp, energiomställning, minskning av metan- och lustgasutsläpp, ökad metanproduktion. För mål 3 ” Hållbar energianvändning” så hänvisar vi till Stockholm Vattens energistrategi.

Bilaga 2 sid 43 indikator 4.4.3 : tanken med indikatorn är bra men mätmetoden måste utvecklas, t ex så skulle andel gröna tak vara med

Bilaga 2 sid 44 indikator 4.6.3 : Indikatorn bör definieras som – ”Andelen vägyta med godtagbar rening av trafikdagvattnet skall öka. Avser vägar med en trafikintensitet på mer än 15 000 fordon/dygn samt statliga såväl som kommunala vägar. Målsättningen bör vara att samtliga dessa vägar på sikt skall ha godtagbar rening av trafikdagvattnet”.

Bilaga 2 sid 44 indikator 4.6.43 : Indikatorn bör definieras som - ”Visar andelen fastigheter vars dagvatten helt (eller till minst 50 %) omhändertas lokalt och därigenom avlastar ledningsnät, recipienter och avloppsreningsverk.”

Bilaga 3 sid 53 och 53 Giftfria varor och byggnader: Tungmetallerna måste vara med här också. Ändra texten under Fakta första meningen till Beskrivning av de högst prioriterade miljö- och hälsofarliga ämnena i Stockholm, samt på sid 54 lägg till –” **Oönskade metaller**, såsom kadmium, kvicksilver och silver. Många användningsområden är förbjudna, men kadmium är fortfarande tillåtet i konstnärsfärger och kvicksilver finns i kvar i amalgam, batterier och lysrörsarmaturer. Det är viktigt att få bort dessa metaller ur kretsloppet om slam ska kunna användas på åkermark”.

Sid 56 Hållbar användning av mark och vatten : Andra stycket mer information, även dagvattenstrategin är ett internt styrande dokument. Det kunde vara lämpligt att lyfta fram internt styrande dokument.

Med vänlig hälsning

Gösta Lindh

VD

Stockholm vatten AB

gosta.lindh@stockholmvatten.se

Bilaga 9

STOHAB
2011-09-22

Till Stockholm Hamn AB:s styrelse

Svar på remiss om Stockholms miljöprogram 2012-2015. Dnr 303-1207/2010

Bakgrund

Kommunstyrelsen har 2011-08-01 översänt ovanstående remiss till Stockholms Hamnar med begäran om svar senast 12 september 2011. Hamnen har fått anstånd med att avge svar till den 23 september 2011. Sammanfattningsvis kan bakgrunden till denna remiss beskrivas som följer: (Citat ur remissen)

”I Stockholms stads budget för 2011 anges följande: ”Under 2011 kommer arbetet med miljöprogrammet för perioden 2012-2015 inledas. Arbetet leds av kommunstyrelsen och kommer att vara stadsövergripande.” Den totala projektorganisationen har omfattat 16 förvaltningar och bolag. Nästan 50 personer har involverats i framtagande av mål, faktaunderlag och indikatorer.

Förslaget till Miljöprogram för Stockholms stad innehåller sex inriktningsmål samt 29 delmål. Inriktnings- och delmål bryter ned det i budget beskrivna verksamhetsområdesmålet ”Stadens livsmiljö ska vara hållbar” till greppbara och uppföljbara mål.

Inriktningsmålen beskriver fundament i en hållbar stadsutveckling, utifrån miljöaspekterna i hållbarhetstemat. Inriktningsmålen identifierar inom vilka områden staden ska fokusera sina insatser:

- *Miljöeffektiva transporter
- *Giftfria varor och byggnader
- *Hållbar energianvändning
- *Hållbar användning av mark- och vatten
- *Miljöeffektiv avfallshantering
- *Sund inomhusmiljö

Med programmet följer två bilagor. Bilagan med indikatorer innehåller förslag till uppföljningsmått som nämnder och styrelser med utpekade ansvar kan använda sig av för att följa upp delmålen. Ytterligare en bilaga kompletterar faktaunderlag samt ger en nationell och internationell utblick kring målområdet. ”

För hela Miljöprogram 2012-2015, se Bilaga 1

Synpunkter från Stockholm Hamn AB

Hamnen har deltagit i processen att ta fram förslaget till Stockholms miljöprogram 2012-2015 genom att medverka i den arbetsgrupp som ansvarade för området Miljöeffektiva transporter. Hamnen ser det som mycket positivt att Staden arbetar

mot att i möjligaste mån anta mätbara och tydliga delmål. I övrig har Hamnen inga kommentarer till förslaget.

Förslag

Mot bakgrund av ovanstående föreslås styrelsen besluta

att tillstyrka att kommunfullmäktige godkänner föreliggande förslag till
Stockholms miljöprogram 2012-2015.

Stockholm den 5 september 2011

Johan Castwall
Verkställande direktör

Gun Rudeberg
Miljöchef

Remissvar (Dnr 2010/0319-2)

Datum

2011-09-12

Stockholms Stadshus AB

Att: Sara Feinberg

105 35 STOCKHOLM

Stockholms miljöprogram 2012-2015

Micasa Fastigheter har från Stockholms Stadshus AB mottagit en underremiss för yttrande avseende *Stockholms miljöprogram 2012-2015*, dnr 303-1207/2010.

Remisstiden är satt till den 12 september 2011.

Detta yttrande har inte behandlats av bolagets styrelse men kommer att anmälas i efterhand.

Bakgrund

I samband med budget för 2011 fick kommunstyrelsen i uppdrag att ta fram ett förslag till Miljöprogram för Stockholms stad 2012-2015. Förslaget innehåller sex inriktningsmål samt 29 delmål.

Inriktnings- och delmål bryter ned det i budget beskrivna verksamhetsområdesmålet "Stadens livsmiljö ska vara hållbar" till greppbara och uppföljbara mål.

Inriktningmål:

- Miljöeffektiva transporter
- Giftfria varor och byggnader
- Hållbar energianvändning
- Hållbar användning av mark och vatten
- Miljöeffektiv avfallshantering
- Sund inomhusmiljö

Micasa Fastigheters synpunkter

Micasa Fastigheter är i huvudsak positiv till Stockholms miljöprogram 2012-2015 och ser att såväl inriktnings- som delmål styr mot en hållbar stadsutveckling.

Micasa Fastigheter har sedan flera år tillbaka brutit ned stadens miljöprogram i ett för bolaget eget miljöprogram. I detta program har bolaget utöver de mål och delmål som stadens miljöprogram ställt utarbetat egna mål och åtaganden. Micasa Fastigheter har också utarbetat en egen intern styrmodell i stadens ILS-system för planering och uppföljning av miljömålen.

I huvudsak har Micasa Fastigheter ingenting att erinra mot inriktnings- och delmålen inom de olika målområdena förutom i ett undantag. Detta är målområde 3 som avser "Hållbar energianvändning" och delmålen 3.4 och 3.5.

Hållbar energianvändning - delmål 3.4 och 3.5

Delmålet under 3.4 –

- Staden verkar för att alla nyproducerade byggnader ska ha en energianvändning om högst 55 kWh/m².

Direktivet gäller även vid om- och tillbyggnader.

Delmålen under 3.5 –

- Vid stora ombyggnader där renoveringskostnaden utgör 25-40 procent av byggnadens värde ska energianvändningen i byggnaden reduceras till som högst enligt BBR:s nybyggnadsnorm.
- Vid mycket stora ombyggnader där renoveringskostnaden överstiger 40 procent av byggnadens värde ska energianvändningen i byggnaden reduceras med minst 50 procent. På längre sikt eftersträvas en minskning till högst 60 kWh/ m².

Micasa Fastigheter genomför idag omfattande ombyggnader till följd av myndighetskrav samt högre krav på tillgänglighet i fastigheterna. Dessa myndighetskrav kräver förtida renoveringar.

Renoveringskostnaderna utgör minst 25 procent av byggnadens värde. Ofta överstiger renoveringskostnaden 40 procent redan vid en etappvis ombyggnad av en fastighet. Att då ställa krav på en 50 procentig reduktion av energianvändningen på hela fastigheten ger enorma ekonomiska konsekvenser. Dels ökar investeringskostnaden, dels ökar nedskrivningsbehovet. Det är varken ekonomiskt eller miljömässigt

försvarbart att byta ut utrustning vars tekniska livslängd inte har gått ut. Vidare innebär det ökade kostnader för staden och högre hyror för hyresgästerna.

Energianvändningen i Micassas fastighetsbestånd uppgår i genomsnitt till 200 kWh/kvm. Genom energisparprojektet, ESP, har bolaget lyckats minska energianvändningen i 34 fastigheter med 28-30 procent. Investeringen uppgår totalt under en treårsperiod (2009-2011) till 250 mkr och återbetalningstiden för investeringen är ca 10 år. Den tekniska livslängden är minst 20 år. Att minska energianvändningen med ytterligare 20 procent för att komma upp i 50 procents reducering av energianvändningen, samt att därutöver successivt minska energianvändningen till dess att bolaget kommer ned till 60 kWh/kvm, skulle innebära en investering med en återbetalningstid som i de flesta fall är betydligt längre än 10 år.

Vård- och omsorgsbyggnaderna har generellt en större energianvändning än vanliga lägenheter. Detta beror bland annat på att lokaler, korridorer och biytor är större i vård- och omsorgslokaler än i bostadshus. Dessutom finns det personal som arbetar dygnet runt i fastigheterna vilket ökar energianvändningen. Micasa Fastigheter har dessutom enligt ramavtalet med staden krav om att hålla en högre innertemperatur om 22 grader, vilket självklart innebär att bolaget får en högre energiförbrukning och högre kostnader. En lägre temperatur i fastigheterna skulle ge omedelbara effekter på energiförbrukningen och på bolagets energikostnader.

Micasa Fastigheter har fortsatt höga ambitioner att minska energianvändningen i fastigheterna, men anser att särskild hänsyn måste tas mot bakgrund av bl a den verksamhet som bedrivs i bolagets fastigheter.

Anders Nordstrand
VD